

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

<https://doi.org/10.32014/2020.2224-5294.83>

Volume 3, Number 331 (2020), 191 – 200

FTAMP 06.61.33

ӨОЖ332.1

К.М. Жумаксанова*¹, Б.М. Беккулиева², Д.И. Разакова³¹Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Алматы, Қазақстан,^{2,3}Туран университеті, Алматы, Қазақстан.E-mail: kmuratovna2019@mail.ru, bekkulieva_b@mail.ru, d.razakova@turan-edu.kz**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЙМАҚТАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ӘЛЕУЕТІН ДАМУ**

Аннотация. Мақалада экономикадағы реформалардың ауыртпалығын орталықтанаймақтарға көшіруге байланысты, аймақтар экономикасының теориялық және тәжірибелік мәселелерінің кешені өзекті түрде қарастырылып, шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға септігін тигізетін, қажетті қаражатты табуға, атап айтқанда қолда бар табиғи ресурстарды дайындау үшін, инфрақұрылымдарды, коммуникацияларды және ақпаратты дамыту үшін қолда бар отандық және шет елдік инвестицияларды тартуға мүмкіндік беретін аймақ экономикасын басқарудың негізгі әдістемесін құру және оның ерекшелігі мен маңыздылығы атап көрсетілген. Қазақстанда жүргізіліп отырған экономикалық реформаның перспективалық элементтерінің арнайы экономикалық аймақтарды дамыту кезеңдері мен олардың әдіснамалық мәселелерін реттеу және аймақтың экономикасын басқару қолда бар экономикалық әлеуеттің аймақтық саясатын жүзеге асыруға және Қазақстанның ұзақмерзімді стратегиясын дамытуға беретін мүмкіндігі толықтай жазылған. Нарықтық жағдайларда экономикалық және әлеуметтік үдерістерді тұрғындардың мүддесіне мақсатты бағытталған түрде реттеу мен басқару, ғылыми білімдерді инновацияларға және өндірістік қызметке айналдыру процесі, жан-жақты экономикалық жүйенің модернизациясына бағытталған ішаралар кешені анықталған. Экономиканы дамытудағы әлеуметтік өлшемдердің рөлін күшейту, экономикалық өсудің жоғары қарқынын және басқа да қасиеттерді қамтамасыз ететін экономиканы құру қажеттілігі басты мақсат болған. Заманауи экономика реформаларды, жобаларды, жоспарларды, бағдарламаларды жүзеге асыруда қызмет стратегиясының бас жоспары сияқты тұжырымдама мағынасын анықтайды. Осы анықтамаға сай өңірдің экономикалық басқару тұжырымдамасын жасау. Өңірлердегі экономикалық және әлеуметтік процесстерді зерттеу, аймақтарда жаңашылдық үрдісін қолдану деңгейін жақсарту, жалпы ішкі өнімнің халықтың жан басына шаққандағы деңгейі бойынша елеулі аймақтық саралауды көрсету жазылған. Қорытындысында заманауи экономика реформаларды, жобаларды, жоспарларды, бағдарламаларды жүзеге асыруда қызмет стратегиясының маңыздылығы мен бәсекеге қабілетті және инновациялық индустрияны құру жолымен минералды-ресурстық тәуелді экономиканы әртараптандыру арқылы қазақстандықтардың жоғары деңгейдегі сапалы өміріне қол жеткізу пайымы жазылған.

Түйін сөздер: экономикалық реформа, стратегия, инфрақұрылым, шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту, әлеуметтік саясат, аймақтық экономика, инновация.

Кіріспе. Қазақстан экономикасы қарқынды дамып келе жатқан заманауи прогрессивті мемлекет құрып, бейбітшілік пен қоғамдық келісімді қамтамасыз етті, сапалы әрі тарихи маңызы зор құрылымдық, конституциялық және саяси реформалар жүргізді. Қазақстанның халықаралық беделінің артуына және оның аймақтағы геосаяси рөлінің күшеюіне қол жеткізді. Өңірлік және жаһандық проблемаларды шешу ісіне зор жауапкершілікпен қарайтын жауапты әрі қалаулы халықаралық серіктес ретінде танылды. Қазақстан ТМД және Орталық Азия елдері арасынан «ЭКСПО-2017» халықаралық көрмесін өткізу үшін әлемдік қоғамдастық таңдап алған бірінші мемлекет болды [1].

Дамудың инновациялық жолына мемлекетіміз өз егемендігін алғаннан бері түсті, оның дәлелі қабылданып жатқан жаңа бағдарламалар, ұлт жоспары, заңдылықтар, үкіметті электрондылау

барлығы жаңалықты енгізуге құштарлығымызды көрсетеді, үкімет қоржынына жылына миллиард теңге ғылым мен инновацияға жұмсалуда. Жылда Елбасының Жолдаулары да елде инновациялық дамуды насихаттайды. Осы ретте елдің ең ірі құжаты Индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасы қабылданды, ол бірнеше кезеңдерден тұрады, бірінші бастапқы кезеңі аяқталды, елде жаңа зауыттар мен фабрикалар бой көтерді, жаңа өнім түрлері шығарыла бастады. Ендігі кезекте екінші кезеңі аяқ басты, оның басты мақсаты өнеркәсіп саласын жаңғырту болып табылады. Осы бағытта жұмыс жасамайынша, біз дамыған отыз елдің қатарына кіре алмайтынымыз айдан анық. Ал әрбір елде инновацияны жоспарламас бұрын оны жүзеге асыруға қажет әлеуетіміз бар, әлде біз қол жете алмайтын мақсаттарды алға қойып жүрміз бе деген сұрақтарға жауап беру үшін ең алдымен инновациялық әлеуетті жетілдіру қажет.

Қазақстанның ұзақ мерзімді дамыту стратегиясында ең басты және ең маңызды артықшылықтарының бірі – экономикалық өсу болып анықталды, ол ашық нарық экономикасында шет елдік инвестициялар мен ішкі жинақтардың жоғары деңгейімен мен негізделген, сондай-ақ экономикалық өсудің шынайы, тұрақты және үдеме қарқындарына қол жеткізу болжанған

Қазақстандағы және басқа да ТМД елдеріндегі экономикалық реформалардың қорытындысы экономикалық реформаларды жүзеге асыруға дайындықтың жеткіліксіздігін көрсетіп отыр. Мемлекеттің рөлі осы өзгертулерде шындығында болған жоқ, мемлекет нарықтың өзін реттейтін рөліне сүйене отырып, өздігінен шеттеді. Осы жағдайларда экономикалық және әлеуметтік үдерістерді тұрғындардың мүддесіне мақсатты бағытталған реттеу мен басқару қажет.

Кең мағынада индустриалды-инновациялық даму – бұл экономикалық жүйенің жедел түрде дамуы, ғылыми білімдерді инновацияларға және өндірістік қызметке айналдыру процесі. Оның ажырамас бөліктері ретінде сарапшылар жаңа технологиялық құралдарды енгізу, ұлттық ғылыми-техникалық әлеуетті дамыту, ғылым мен өндіріс арасындағы алшақтықты жою, инновациялық қызметті ынталандыру, алдыңғы қатарлы технологиялар мен халықаралық стандарттарды енгізуді қамтамасыз етуді атап отыр. Яғни, бұл – ең алдымен, мемлекеттің және оның институттарының жан-жақты экономикалық жүйесінің модернизациясына бағытталған ісшаралар кешені болып табылады [2].

Әдіснама. Экономикалық реформаларды жүргізудің жетістігі көбіне ұзақ мерзімді стратегияның артықшылықтары экономиканың нақты секторында қалай жүзеге асатынына, экономиканы және күшті әлеуметтік саясатты сауықтырудың қалай жүргізілетініне байланысты болады. Осы жағдайларда экономиканы басқару маңызды рөлге ие болады, ал реформалардың ауыртпалығын орталықтан аймақтарға көшіруге байланысты, аймақтар экономикасының теориялық және тәжірибелік мәселелерінің кешені өте өзекті болып табылады.

Ерекше маңыздысы және қажеттісі – тиімділігі жоғары экспорттық әлеуетті құруға, шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға септігін тиізітетін, қажетті қаражатты табуға, соның ішінде қолда бар табиғи ресурстарды дайындау үшін, инфрақұрылымдарды, коммуникацияларды және ақпаратты дамыту үшін қолда бар отандық және шет елдік инвестицияларды тартуға мүмкіндік беретін аймақ экономикасын басқарудың осындай әдістерін іздеу.

Экономиканы дамытудағы әлеуметтік өлшемдердің рөлін күшейту, экономикалық өсудің жоғары қарқынын және басқа да қасиеттерді қамтамасыз ететін экономиканы құру қажеттілігі өңір экономикасын басқарудың жаңа тәсілдерін, жаңа қағидаттарын, атап айтқанда, түпкілікті нәтижелерге бағытталған стратегиялық ойлауды, білімді үнемі жетілдіруді және қабілетті адамдарды тартуды талап етеді. Айқындалғандай, бұл қағидаттар өңірдің тез дамуын қамтамасыз ететін тиімді басқару механизмі мен әдістерін ашуға мүмкіндік береді.

Аймақтың экономикасын басқару нақты өңірлердегі экономикалық және әлеуметтік процесстерді зерттейді. Жұмысқа аймақты экономиканы басқару деңгейінде экономиканы басқарудың барлық түрлері қолданылды және зерттеу барысында аймақтық экономиканы басқарудың негізгі бағыттарын келесі топтарға бөлдік: экономикалық – аймақтың дамуын басқару (өңірдің), шағын және орта кәсіпкерлікті басқару, аймақтың стратегиялық дамуын басқару, аймақта кәсіпкерлікті реформалауға басқару, қаржыны басқару; әлеуметтік – еңбек ресурстарын басқару, әлеуметтік және демографиялық процесстерді басқару.

Экономиканы реформалау жағдайында аймақтық экономиканы басқаруды өңірдің тыныс-тіршілігін болжайтын, теория мен тәжірибесі үйлескен және қойылған мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін басқарудың жаңа ғылымы ретінде қарау керек.

Қазақстандағы жергілікті басқару органдарының талдауы көрсеткендей, өкілді және атқаршы органдардың өкілеттіктерінің басқаруы нақты анықталып, бөлінген және аймақтардың әлеуметтік, экономикалық даму бағдарламаларының орындалуын қамтамасыз етеді [3].

Инновациялық қызметті жүзеге асырудың әртүрлі аймақтық бірліктерінің орналасуына байланысты және ғылыми – техникалық үрдіске икемделуіне қарай айқындауға болады. Қазіргі уақытта аймақтарда жаңашылдық үрдісін қолдану деңгейі ыңғайластырылмаған, бұл өз кезегінде олардың территориялық сәйкессіздігін көрсетеді. Инновациялық қызметті жүзеге асырудың аймақтық тұжырымдамалары креативті және инновациялық аймаққа бағытталады.

Нәтиже және талқылау. Қазақстанда жүргізіліп отырған экономикалық реформаның перспективалық элементтерінің бірі арнайы экономикалық аймақтарды дамыту болып табылады. Өдіснамалық мәселелерін реттеу және аймақтың экономикасын басқару қолда бар экономикалық әлеуеттің аймақтық саясатын жүзеге асуына және Қазақстанның ұзақмерзімді стратегиясын дамытуға мүмкіндік береді. Бұл үшін республикалық және жергілікті басқару органдарының басқару әдістері мен басқару түрлерін жетілдіру қажет. Қазақстанның тиімді басқару экономикасы жекелеген өңірлердің, арнайы экономикалық аймақ мәртебесі бар өңірлердің құрылымдық талдауын мұқият жүргізуді талап етеді.

Қазақстан Республикасының экономикалық даму тенденциясын тұтастай алғанда, жекелеген аймақтардың дамуымен сәйкес келмейді, белгілі болғандай, бір-бірінен экономикалық-қаржылық мүмкіндіктерімен және ресурстық қамтамасыз етумен айтарлықтай ерекшеленеді, дамуы бойынша индустриалды секторды, өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымдан ерекшеленеді. Бұл айырмашылықтар ұлттық шаруашылықты ұйымдастыруда теңсіздік салдарынан және ТМД елдерімен шаруашылық байланыстың үзілуімен күшейе түсті. Жүргізілген зерттеулер және есептеулер жалпы ішкі өнімнің халықтың жан басына шаққандағы деңгейі бойынша елеулі аймақтық саралауды көрсетті.

Кез келген мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін айқындайтын басты көрсеткіш – елдің экономикасы. Ал экономиканың бәсекеге қабілетті болуының басты бағыты – индустриалды-инновациялық экономика құру және шикізаттық емес секторды дамыта отырып, инновациялық процестерге бет бұру. Бұл ретте елімізде жүзеге асырылып жатқан Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының маңызы зор. Қазақстанның ғылыми-технологиялық саясаты инновациялық үдерістерді жандандыруға, жаңа технологиялық құрылымдарды енгізуге, өнеркәсіптегі жаңа қайта бөліністерді игеруге, ұлттық ғылыми-техникалық әлеуетті жандандыруға, ғылым мен өндіріс арасындағы алшақтықты жоюға бағытталған. Ғылыми-техникалық салада кәсіпкерлік секторды қалыптастырмай, инновациялық қызметті дамыту мүмкін емес. Индустриалды-инновациялық саясат – мемлекет арқылы бәсекеге қабілетті тиімді ұлттық өнеркәсіпті және жоғары технологиялар индустриясын қалыптастыру үшін кәсіпкерлікке қолайлы жағдайлар жасау. Өнімнің, тауардың бәсекеге қабілеттілігі ең алдыңғы орынға шығып отырған бүгінгі жаһандану заманында инновациялық қызмет шешуші мәнге ие. Дамыған елдердің экономикасының үздіксіз алға басуы инновациялық қызметті үнемі қолдап, қуаттайтын және ынталандыру арқылы жүзеге асып отыр. Бұл саясат ел экономикасының бұзып-жарып алға шығуын қамтамасыз ететін озық технологияны, басқарудың жаңа түрлерін, ғалымдар мен өнертапқыштардың ойлап шығарған жаңа дүниелерін тез өндіріске енгізіп отыруға бағытталған. Қазақстанның әлемдік көшбасшылар қатарынан көрінуі мен ел экономикасының бәсекеге қабілеттілік деңгейінің артуы өнеркәсіптің инновациялық даму тиімділігімен анықталады. Бұл өз кезегінде озық білім мен жаңа технологияларды өмірге әкелтіп ғылыммен және өндіріспен жүйелі байланыстағы жоғары техникалық білім саласын жаңғыртуға байланысты. Биылғы жылдың тоғыз айында өнеркәсіптік өндірістің көлемі өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 5,7 пайызға өсіп, 6,5 триллион теңгені құраған. Сондай-ақ, фармацевтикада, жеңіл өнеркәсіпте, металлургияда, машина жасауда, мұнай өңдеуде, азық-түлік өнімдерінің өндірісінде және химиялық өнеркәсіпте өсу байқалады. Индустриялық-инновациялық дамыту мемлекеттік бағдарламасының негізгі мақсатты индикаторлары бойынша оң қарқын байқалады. Биылғы сегіз айдың қорытындысы бойынша өңдеу өнеркәсібінің экспорты өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 23,1 пайызға өсіп, 9,9 миллиард долларды құрады. Агрохимия, мұнай өңдеу және қара металлургия секторларында елеулі өсім байқалады. Бүгінде қазақстандық өңдеу өнеркәсібі өнімдері 115 елге экспортталады. Кейбір тауар түрлері бойынша

өткізудің жаңа нарықтары ашылды. Жыл сайын 380-нен астам экспортшылар қаржылық әрі сервистік қолдауға ие болады [4].

Заманауи экономика реформаларды, жобаларды, жоспарларды, бағдарламаларды жүзеге асыруда қызмет стратегиясының бас жоспары сияқты тұжырымдама мағынасын анықтайды. Осы анықтамаға сай өңірдің экономикалық басқару тұжырымдамасы ең алдымен әлеуметтік-экономикалық дамудың макроэкономикалық көрсеткіштерінің өзгеруі бойынша қызмет стратегиясын көздейтіндігі анықталды: өңірдегі басқарудың қазіргі деңгейін бағалау және басқарудың ең қолайлы түрін таңдау; экономиканы басқаруда негізгі басым бағыттарды таңдау; басқарудың мақсаттарын анықтау және басқарудың тиісті орғандарын іріктеу; басқарудың іске асыру кезеңдерін және тиімділігін анықтау.

Әлеуметтік және экономикалық проблемаларды шешуге экономиканы мемлекеттік реттеу қажеттілігі анықталды, нарықтық экономика жағдайында бірқатар ерекшеліктері бар: біріншіден, мемлекеттік құрылымдардың басқа меншік нысанындағы субъектілерге артық қамқорлықсыз икемді болуы тиіс және экономикалық тұрақтылыққа, тиімді шаруашылық жүргізу үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталуы тиіс; екіншіден, осы кезеңде мемлекеттің рөлі сапалы өзгереді және тиісінше механизмдердің, әдістердің, мемлекеттің осы функцияларын жүзеге асыру тәсілдері де өзгереді; үшіншіден, мемлекеттік экономикалық саясаттың белсенді жаңа бағыты бөлінеді, атап айтқанда, меншікке қатысты жаңа жүйе қалыптастыру, шағын және орта кәсіпкерлікті құру, қаржы нарығын құру, еңбек нарығын реттеу және жұмыспен қамту институттарын құру; төртіншіден, аймақта мемлекеттік реттеу механизмі өңірдің экономикалық әлеуетін тиімді пайдалануға, әр түрлі аймақтар үшін әлеуметтік-экономикалық дамуда тең мүмкіндіктермен қамтамасыз етуге, адамдардың қолайлы өмір сүруін қалыптастыру және сақтауға бағытталуы тиіс; бесіншіден, экономиканы реттеуде өзін-өзі реттеу қағидаттары мен мақсаттарын ұштастыратын, мемлекеттің қызмет етуіне белсенді ықпал ететін құрал ретінде проблемалық аймақтардың әлеуметтік-экономикалық кешенін қамтамасыз ететін икемді бағдарламалық-мақсатты тәсіл қажет, ағымдағы және стратегиялық тапсырмаларды шешуге мүмкіндік береді.

Еркін экономикалық аймақтарды ұйымдастырудың, олардың жұмыс істеуі мен дамуының әлемдік тәжірибесін қорыту нәтижесінде еркін экономикалық аймақтарды құру мақсатын, аймақтардың негізгі түрлерін, жеңілдіктер мен преференцияларды, кәсіпкерлік қызметтің бейіндерін мамандануын ескеретін жіктеу ұсынылды: еркін сауда аймақтары, экспорттық-өнеркәсіптік, технологиялық және кешенді аймақтар.

Аймақтардың экономикалық дамуын басқару нысандарының бірі бағдарламалық – мақсатты әдіс болып табылады, қазіргі уақытта экономиканы реттеудің бағдарламалық әдісі капиталистік және дамушы елдерде кеңінен таралған. Және оның мәні, ондағы ұлттық-шаруашылық артықшылықтар мен кешенділік қағидаттарының рөлі қоғамдық ілгерілеу ауқымымен бірге артады.

Қазіргі уақытта жаңа рөлді орындауға арналған мақсатты өңірлік бағдарламалар нарықтық экономиканы реттеудің, мемлекеттік, ұжымдық және жеке мүдделер мен қатынастарды ықпалдастырудың, өңірлік саясаттың ірі жобаларын жүзеге асыру үшін күш-жігерді жұмылдырудың неғұрлым белсенді әдісі ретінде қарастырылады.

Шаруашылық және аумақтық басқарудың бағдарламалық-мақсатты әдісі ағымдағы және стратегиялық міндеттерді табысты шешуге мүмкіндік бере отырып, мемлекеттің «мәселелі» өңірлердің – депрессивті, әлсіз дамыған, игерілетін, сондай-ақ өнеркәсіптік дамыған өңірлердің әлеуметтік-экономикалық кешеніне белсенді ықпалының маңызды құралдарының бірі ретінде қызмет атқарады.

Арнайы экономикалық аймағын дамыту бағдарламасын әзірлеу кезінде пайдаланылған бағдарламалық – мақсатты әдіс аймақ экономикасының дамуын басқаруды тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Осы әдісті пайдалану кезіндегі қажетті талаптар: өңірді жеделдету бойынша міндеттерді шешуге бағытталған мақсаттарды нақты анықтау; нақты мерзімдер мен атқарушылар; өнеркәсіптік әлеуетті дамытудың басымдығы; басым бағыттар: болашақтағы даму кешені, шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту кешені, қалалық коммуналдық шаруашылық кешені және ағымдағы бағдарламалар.

Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау көрсететін белгілі бір жүйе қалыптасты. Нәтижесінде тіркелген және жұмыс істейтін шағын кәсіпкерлік субъектілерінің саны бойынша нақты оң динамика байқалады. Алайда, шағын және орта бизнесті дамытудың қазіргі жағдайы жұмыс орындарын құруды, бюджеттің кіріс бөлігін орындауды, бәсекеге қабілетті өнім шығаруды толық көлемде қамтамасыз етпейді.

Шағын және орта кәсіпкерліктің дамуын басқару үшін, оның дамуына тиісті қолдау көрсететін арнайы мемлекеттік органдар қажет. Дамуды басқару шағын кәсіпкерлікті қаржылық-несиелік және инвестициялық, өндірістік және инновациялық қолдауды, оның қолдау инфрақұрылымын тиісті дамытуды, қорғауды, нормативтік-құқықтық базаны жетілдіруді, ғылыми-әдістемелік, ресурстық және кадрлық қамтамасыз етуді көздейтін шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту бағдарламалары арқылы жүзеге асырылады.

Тиісті нормативтік актілерді қабылдау, шағын кәсіпкерлікті қолдаудың мемлекеттік институттарын құру және шағын кәсіпкерлік жөніндегі арнайы өңірлік бағдарламаларды әзірлеу жолымен шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуды басқару экономиканың осы басым секторын дамытуға ықпал етеді.

Белгілі болғандай, стратегиялық жоспарлау және басқару жүйесі экономиканы дамытудың ішкі және сыртқы факторларын талдауға, өткен жолды дұрыс бағалауға, қолайлы үрдістерді пайдалануға және елдің де, оның жекелеген өңірлерінің де даму артықшылықтарын, сондай-ақ қойылған мақсаттарға қол жеткізу жолдарын айқындай отырып, саяси және экономикалық реформалар жүргізуге мүмкіндік береді. Жергілікті басқару органдарына өңірлердің дамуын басқару мен жоспарлауда кең өкілеттікті беру үдерісінің басталуына байланысты стратегиялық аспектілерге назар аударуды күшейту тез өзгертін жағдайларда өңірлердің дамуын табысты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [5].

Ішкі және сыртқы факторларды талдай отырып, өңірдің дамуын стратегиялық басқару болашақта аумақты дамытудың магистральдық желісінің белгілі бір ресурстарында өндіруді жүзеге асырады. Бұл ретте даму басымдықтарының іске асыру стратегиясы болуы тиіс және өңірдің барлық негізгі ресурстары негізгі басымдықтарды орындауға шоғырлануы тиіс.

Сәйкесінше, өңірдің стратегиялық дамуын басқарудың негізгі қағидаттары: мақсатты (миссияны) айқындау, стратегия тәсілдері және оларға қол жеткізу үшін негізгі құралдар болып табылады.

Арнайы экономикалық аймақтың бюджеті өңірдің экономикасын басқару құралы болып табылатынын, қалалық инфрақұрылымның, әлеуметтік-мәдени саланың, базалық коммуналдық кәсіпорындардың кепілдендірілген жұмыс істеуін қамтамасыз ететін қаржы құралы болып табылатынын, өңірдің әлеуметтік-экономикалық әлеуетін дамытуды жеделдету бойынша мәселелер мен міндеттерді барынша шешуге мүмкіндік беретінін көрсетеді. Арнайы экономикалық аймақ бюджетінде ақша ресурстары ағынын реттеудің ерекше сипаты АЭА-ның экономикалық және әлеуметтік даму қорына ақша қаражатын жіберу болып табылады [6].

Сонымен инновациялық инфрақұрылым – Қазақстан Республикасы инновациялық қызметінің бір-бірімен өзара іс-қимыл жасайтын мамандандырылған субъектілерінің жүйесі. Инновациялық инфрақұрылым – ғылыми идеяның өндірісте қолдау тауып, нақты өнім, қызмет, жұмыс түрінде көрініс табуына дейінгі барлық кезеңдерді қамтитын іс-шаралардың жүруіне ыңғайлы жағдай жасайтын, қажетті жұмыстар мен қызметтерді орындайтын ұйымдар жиынтығынан тұрады. Инновациялық инфрақұрылымның негізгі міндеті инновациялық өнім өндірумен (қызмет көрсетумен, жұмыс орындаумен) айналысатын кәсіпорындарға қолдау көрсету деп топшыласақ, онда инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру мемлекеттің техникалық, технологиялық, экономикалық, қаржы, әлеуметтік жағдайын жақсартып қана қоймай, сонымен бірге оның әлемдік экономикадағы тұғырын көтеруге де, сыртқы нарықтарға шығып, ондағы өзінің орнын табуға немесе иеленуге де мүмкіндік жасайды деген байламға келуге болады.

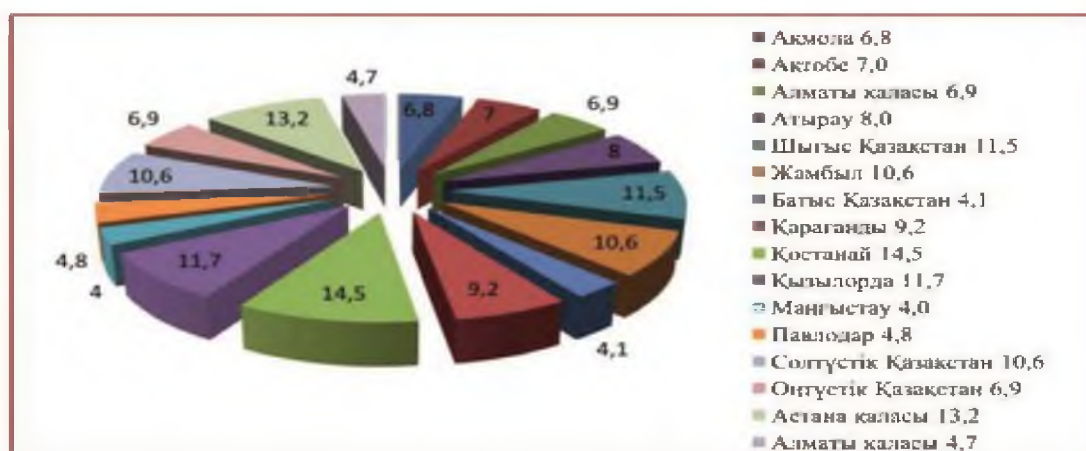
Инновациялық инфрақұрылымның экономикалық маңызы елдің экономикалық даму стратегиясын айқындаумен, қосылған құны жоғары өнімдер өндірумен, шағын инновациялық кәсіпкерлікті жандандырумен және басқалармен анықталады [7].

Мемлекеттің инновациялық қызметінің негізгі көрсеткіштерінің бірі «инновация саласындағы белсенділік деңгейі» болып табылады. Осы көрсеткіш республика бойынша, облыстар бөлінісінде,

салалар бойынша кәсіпорындардың инновациялық қызметіп зерттеу негізінде жылына бір рет қалыптастырылады [8].

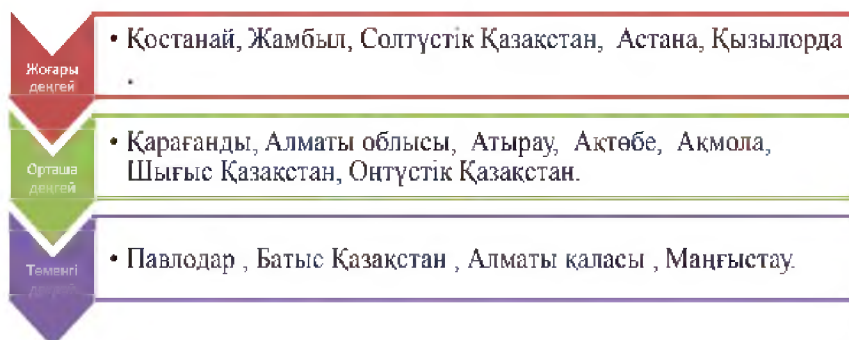
Қазақстан аймақтарының инновациялық белсенділігі әр алуан болып отыр, өйткені ол қолда бар ғылымтехникалық, қаржылық, еңбек ресурстарға және оларды пайдалау мүмкіндіктеріне байланысты. Сондықтан, өңірлердің инновациялық белсенділігі олардың инновациялық әлеуетіне байланысты қалыптасуда және де әртүрлі деңгейді көрсетіп отыр. Қазақстанның инновациялық дамуы – аймақтардағы инновациялық әлеуетке тәуелді болғандықтан, мемлекет аймақтардағы инновациялық әлеуетті көтеру жолдарын іздестіріп, оны тиімді жүзеге асыруды ұйымдастырады [9].

Қазақстан экономикасының дамуы оның аймақтарының қазіргі инновациялық әлеуетіне байланысты. Қазақстан аймақтарының инновациялық белсенділігі де әр алуан болып отыр, өйткені ол қолдабар ғылыми-техникалық, қаржылық, еңбек ресурстарға және оларды пайдалау мүмкіндіктеріне байланысты.

1-сурет. Қазақстан Республикасы аймақтарының инновациялық белсенділік деңгейі, %

1-сурет мәліметтеріне сүйене отырып, еліміздегі аймақтарды инновациялық белсенділігі бойынша үш топқа бөліп қарауға болады:

2-сурет. Қазақстан Республикасы аймақтарының инновациялық әлеуеті және даму деңгейі бойынша топтастырылуы

Аймақтардың өте кең орналасуы, табиғат және шикізат ресурстарының біркелкі бөлінбеуі және де еңбек ресурстарымен қамтылу деңгейінің әркелкілігі Қазақстанның әлеуметтік – экономикалық дамуына бірталай кедергі туғызып отыр. Сондықтан да мемлекет индустриалдық – инновациялық саясатты пайдалана отырып, өңіраралық шаруашылық және ғылыми- техникалық байланыстар мен құрылымдарды дамытуға бет бұруда.

Инновациялық инфрақұрылымның институционалдық объектілерінің алғашқылары 2003-2004 жылдары, ал кейбір түрлері тек 2007-2008 жылдары ғана құрылған. Әлемдік тәжірибемен

салыстырып қарасақ, табысты және тұрақты инновациялық модельдер құру үшін кем дегенде 20 жыл уақыт керек. Сондықтан отандық технопарктер мен венчурлық қорлар, конструкторлық бюролар мен коммерцияландыру кеңселері сияқты инновациялық дамыту ұйымдарының болашағы әлі алда. Өткен жылдардың тәжірибесі көрсеткендей, инновациялық бағыттағы экономика құру үшін қажырлы еңбек, үлкен материалдық шығындар, жағымды экономикалық конъюнктура, білікті мамандар мен уақыт ресурсы керек. Ендігі мәселе, осы он жылға жуық уақыт ішіндегі мәліметтерді объективті түрде талдай отырып, стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін тиімді шешімдер қабылдау қажет [10].

Бәсекеге қабілетті және инновациялық индустрияны құру жолымен минералды-ресурстық тәуелді экономиканы әртараптандыру арқылы қазақстандықтардың жоғары деңгейдегі сапалы өміріне қол жеткізу пайымы негізделеді:

1) отандық және шетелдік тұтынушылардың өнеркәсіптің өңдеуші салаларының қазақстандық өнімдеріне сұранысының едәуір ұлғаюымен сипатталатын экономиканы тиімді әртараптандыру;

2) өңдеуші өнеркәсіпке инвестициялар тарту есебінен елдің диверсификацияланған экономикасы;

3) бәсекеге қабілетті ғылымды көп қажет ететін жоғары техникалық өнім әзірлеуді және өндіруді қамтамасыз етуге қабілетті тиімді ұлттық инновациялық жүйе;

4) әлемдік стандарттарға сәйкес келетін және өлшем бірлігін қамтамасыз ететін техникалық реттеудің ұлттық жүйесі;

5) келешекті бағалау болжам ресурстарымен Қазақстан Республикасы аумағының геологиялық зерттеуін күшейту және жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалану;

6) экономика мен халықтың көлік қызметіне қажеттілігін толық қанағаттандыра алатын жоғары технологиялық бәсекеге қабілетті көлік-коммуникация кешені;

7) сәулет, қала құрылысы және құрылыс саласында және тұрғын үй-коммуналдық саласындағы мемлекеттік реттеуді жетілдіру, қазіргі заманның жағдайларында құрылыс өнімдерінің сапасын жоғарылату және қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

Индустриялық дамытудың инвестициялық қамтамасыз етуі елдің индустриялық-инновациялық дамуына елеулі әсер етеді [11].

Аймақтардың эндогендік даму модельдерінің арасында мынадай модельдер мен тұжырымдамаларды бөліп көрсетуге болады:

- жаһандану моделі, оған сәйкес нақты әлеуметтік-экономикалық кеңістік жаһанданумен өзгертіледі немесе қайта құрылымдалады;

- мәдени плюрализм моделі, аймақ жергілікті және әмбебап өлшемдерде бір мезгілде әрекет ететін модель;

- нақты және абстрактілі әлеуметтік-экономикалық кеңістік арасындағы өзара іс-қимылды ескеретін жергілікті жүйенің моделі;

- термодинамикадан алынған және күрделі жүйенің бір құрылымнан екіншісіне немесе бір тәртіптен екіншісіне өзгеру механизмін түсіндіретін өздігінен ұйымдастырылған кеңістіктің моделі [12].

Аймақтың тиімді дамуы аймақтың иелігіндегі ресурстарды ұтымды пайдалануға негізделеді, олар экономикада ресурстарды пайдалануға қатысты тұтастық санаты тұрғысынан қазіргі технологиялар мен әлеуметтік-экономикалық жағдайларда іске асырылатын адамдарға материалдық және рухани игіліктер алу үшін кез келген көздер мен алғышарттар түсіндіріледі. Ресурстардың жиынтығы ресурстарды пайдалануға қатысты тұтастық тұрғысынан қарайтын аймақтың әлеуеті болып табылады, бұл Өндіргіш күштерді орналастырудың заңдылықтары мен факторларын, демек, аймақтағы қызмет түрлерінің құрамы мен құрылымын айқындайды [13].

Ресурстарды материалдық, еңбек және табиғи (табиғи) деп бөлу өңірдің табиғи-ресурстық, экономикалық, еңбек, инновациялық әлеуеттері сияқты ұғымдардың оқшаулануын білдіреді. Өңірдің даму әлеуеті ұғымы дамудың тиісті факторларын орындау кезінде өңірлер алдына қойылған міндеттердің орындалуын қамтамасыз ету серпінде өңірлік әлеуметтік-экономикалық жүйенің сандық және сапалық анықтайтын осындай интегралды нысанын сипаттайтын ұғымдық аппарат санатын білдіреді [14].

Экономикалық және әлеуметтік даму деңгейін арттыра отырып, кадр ресурстары аймақтық экономикалық дамуда неғұрлым маңызды рөл атқаратын болады. Нарықтық экономика

жағдайында ресурстар ағындарының өңіраралық ауысуы жеңілдесе де, өңірдегі білім беру деңгейі өңірлік дамуға үлкен әсер етеді [15].

Қорытынды. Экономикалық және әлеуметтік даму қорынан қаржыландырудың негізгі бағыттары мен әдістері әзірленді: қайтарымсыз негізде қаржыландыру, пайызсыз және қайтарымды негізде қаржыландыру, өнім берушілер арқылы шаруашылық жүргізуші субъектілерді қаржыландыру, мерзімділік, ақылылық және қайтарымдылық шарттарында бизнес-жобаларды қаржыландыру. Демек, экономикалық даму деңгейінің динамикалық сипаттамалары жүйесі, шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың сандық көрсеткіштері және қаржылық нәтижелері арқылы арнайы экономикалық аймақ аймағындағы экономиканы басқарудың тиімділігін анықтайды. Экономикалық дамуын басқарудың бағдарламалық-нысаналы әдісін іс жүзінде енгізуді, шағын және орта кәсіпкерліктің дамуын, қаржыны басқаруды, кәсіпорындарды реформалауды, стратегиялық басқаруды, өңірдің экономикасын басқарудың ұсынылған әдістерінің тиімділігін көрсетті, мұның халық шаруашылығында маңызды мәні бар. Экономиканы тиімді басқару тетігін пайдалана отырып, арнайы экономикалық аймақтар Қазақстанда жүргізіліп жатқан экономикалық реформаның маңызды элементі болып табылатыны және арнайы экономикалық аймақ аймағының ғана емес, жалпы елдің де экономикалық дамуына ықпал ететіндігі анықталды.

К.М. Жумаксанова¹, Б.М. Беккулиева², Д.И. Разакова³

¹Казахский автомобильно-дорожный институт имени Л.Б. Гончарова Алматы, Қазақстан;

^{2,3}Университет Туран, Алматы, Қазақстан

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА

Анотация. В статье рассматривается комплекс теоретических и практических проблем экономики регионов, связанных с переносом из центра бремени реформ в экономике, обозначены особенности и важность создания основной методики управления экономикой региона, способствующей развитию малого и среднего предпринимательства, позволяющей найти необходимые средства, в частности, привлечь имеющиеся отечественные и иностранные инвестиции для подготовки имеющихся природных ресурсов, развития инфраструктуры, коммуникаций и информации. Перспективные элементы проводимой в Казахстане экономической реформы подробно описаны этапы развития специальных экономических зон и регулирование их методологических проблем и управление экономикой региона, что позволит существующему экономическому потенциалу реализовать региональную политику и развивать долгосрочную стратегию Казахстана. В рыночных условиях определен комплекс мероприятий, направленных на целенаправленное регулирование и управление экономическими и социальными процессами в интересах населения, процесс преобразования научных знаний в инновации и производственную деятельность, модернизацию всесторонней экономической системы. Главной целью стала необходимость усиления роли социальных критериев в развитии экономики, создания экономики, обеспечивающей высокие темпы экономического роста и другие качества. Современная экономика определяет значение концепции как генерального плана стратегии деятельности в реализации реформ, проектов, планов, программ. Разработка концепции экономического управления региона в соответствии с данным определением. Экономическая значимость инновационной инфраструктуры определяется определением стратегии экономического развития страны, производством продукции с высокой добавленной стоимостью, активизацией малого инновационного предпринимательства. Исследование экономических и социальных процессов в регионах, улучшение уровня применения новаторских тенденций в регионах, демонстрация значительной региональной дифференциации по уровню валового внутреннего продукта на душу населения.

Управление экономикой региона изучает экономические и социальные процессы в конкретных регионах. В работе использовались все виды управления экономикой на уровне управления экономикой региона и в процессе изучения мы разделили основные направления управления региональной экономикой на следующие группы: экономика - управление развитием региона (региона), управление малым и средним предпринимательством, управление стратегическим развитием региона, управление финансами, управление предпринимательством в регионе; управление социально-трудовыми ресурсами, управление социальными и демографическими процессами.

Инновационная активность регионов Казахстана разнообразна, так как она зависит от имеющихся научно-технических, финансовых, трудовых ресурсов и возможностей их использования. Поэтому инновационная активность регионов складывается в зависимости от их инновационного потенциала и

показывает различные уровни. Управление развитием осуществляется через программы развития малого и среднего предпринимательства, предусматривающие финансово-кредитную и инвестиционную, производственную и инновационную поддержку малого предпринимательства, соответствующее развитие инфраструктуры его поддержки, защиту, совершенствование нормативно-правовой базы, научно-методическое, ресурсное и кадровое обеспечение.

Современная экономика определяет значение концепции как генерального плана стратегии деятельности в реализации реформ, проектов, планов, программ. Согласно данному определению установлено, что концепция экономического управления региона предусматривает, прежде всего, стратегию деятельности по изменению макроэкономических показателей социально-экономического развития: оценку существующего уровня управления в регионе и выбор наиболее приемлемого вида управления; выбор основных приоритетных направлений управления экономикой; определение целей управления и отбор соответствующих органов управления; определение этапов реализации и эффективности управления. Индустриально – инновационная политика-создание благоприятных условий для предпринимательства для формирования эффективной национальной промышленности и индустрии высоких технологий, конкурентоспособной через государство. В эпоху глобализации, когда конкурентоспособность продукции, товара занимает лидирующие позиции, ключевое значение приобретает инновационная деятельность. Непрерывное продвижение экономики развитых стран осуществляется через постоянную поддержку, поддержку и стимулирование инновационной деятельности.

В заключении изложена значимость стратегии деятельности в реализации реформ, проектов, планов, программ современной экономики и видение достижения качественного уровня жизни казахстанцев путем диверсификации минерально-ресурсно-зависимой экономики путем создания конкурентоспособной и инновационной индустрии.

Ключевые слова: экономическая реформа, стратегия, инфраструктура, развитие малого и среднего предпринимательства, социальная политика, региональная экономика, инновация.

К.М. Zhumaxanova¹, В.М. Bekkuliyeva², D.I. Razakova³

¹Kazakh automobile and road Institute named after L.B. Goncharov, Almaty, Kazakhstan;

^{2,3}Turan University, Almaty, Kazakhstan

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE POTENTIAL OF KAZAKHSTAN REGIONS

Abstract. The article considers a complex of theoretical and practical problems of the regional economy related with the transfer of economic reforms from the center, identifies the features and the importance of creating the basic methodology for managing the regional economy that promotes the development of small and medium-sized businesses, allowing to find the necessary funds, in particular, to attract existing domestic ones and foreign investment for the preparation of available natural resources, infrastructure development, communications and information.

In the article the perspective elements of the economic reform carried out in Kazakhstan describe in detail the stages of development of special economic zones and the regulation of their methodological problems and the management of the region's economy, which will allow the existing economic potential to realize regional policy and develop a long-term strategy for Kazakhstan. In market conditions, a set of measures aimed at purposeful regulation and management of economic and social processes in the interests of the population, the process of converting scientific knowledge into innovation and production activities, and the modernization of the comprehensive economic system has been defined. The main goal was to strengthen the role of social criteria in the development of the economy, creating an economy that provides high rates of economic growth and other qualities. The modern economy defines the meaning of the concept as the master plan of the strategy of activity in the implementation of reforms, projects, plans, programs. Development of the concept of economic management of the region in accordance with this definition. The economic significance of innovation infrastructure is determined by the definition of the country's economic development strategy, the production of products with high added value, and the activation of small innovative businesses. Research of economic and social processes in the regions, improvement of the level of application of innovative trends in the regions, demonstration of significant regional differentiation in terms of gross domestic product per capita.

Regional economic management studies economic and social processes in specific regions. We used all types of economic management at the level of regional economic management and in the process of studying we divided the main directions of regional economic management into the following groups: economic management of regional development (region), management of small and medium – sized enterprises, management of strategic development of the region, financial management, management of entrepreneurship in the region; management of social and labor resources, management of social and demographic processes.

The innovative activity of Kazakhstan's regions is diverse, as it depends on the available scientific and technical, financial, labor resources and opportunities for their use. Therefore, the innovative activity of regions is formed depending on their innovative potential and shows different levels. Development is managed through programs for the development of small and medium-sized businesses that provide financial, credit, investment, production and innovation support for small businesses, appropriate development of infrastructure to support them, protection, improvement of the regulatory framework, scientific and methodological, resource and personnel support.

The modern economy defines the meaning of the concept as the master plan of the strategy of activity in the implementation of reforms, projects, plans, programs. According to this definition, it is determined that the concept of economic management of the region provides, first of all, a strategy for changing the macroeconomic indicators of socio-economic development: an assessment of the existing level of management in the region and the choice of the most acceptable type of management; the choice of the main priority areas of economic management; determination of management goals and selection of appropriate management bodies; determination of implementation stages and management effectiveness.

Industrial and innovation policy-creating favorable conditions for entrepreneurship to form an effective national industry and high-tech industry that is competitive through the state. In the era of globalization, when the competitiveness of products and goods occupies a leading position, innovation is of key importance. Continuous promotion of the economy of developed countries is carried out through constant support, support and promotion of innovation.

In conclusion sets out the significance of strategy in the implementation of reforms, projects, plans and programs of the modern economy and achieve the vision quality level of life of Kazakhstan through diversification of the mineral resource-dependent economy, by creating a competitive and innovative industry.

Using the mechanism of effective economic management, it is established that special economic zones are an important element of the economic reform being carried out in Kazakhstan and contribute to the economic development of not only the region of the special economic zone, but also the country as a whole.

Keywords: economic reform, strategy, infrastructure, development of small and medium enterprises, social policy, regional economy, innovation.

Information about authors:

Zhumaxanova Karlygash Muratovna, Candidate of Science in Economics, associate Professor, Kazakh Automobile and Road Institute named after L.B. Goncharov, kmuratovna2019@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8696-5027>;

Bekkuliyeva Bakhyt, Candidate of Technical Sciences, associate Professor, Turan University, Almaty, Kazakhstan, bekkuliyeva_b@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2628-8300>;

Razakova Dina, Candidate of Science in Economics, associate Professor, Turan University, Almaty, Kazakhstan, d.razakova@turan-edu.kz; <https://orcid.org/0000-0003-2595-8971>

ӘДЕБЕТ

- [1] Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2018 жылғы 5 қазандағы жолдау.
- [2] М.С. Садьрова, Қ.Е. Юсупов., Индустриялық-инновация, ҚазҰУ Хабаршысы, Алматы, 2013 жыл.
- [3] Туленбаев А.К. Инновация в науке Казахстана – Деловой мир Казахстана, 2008 г.
- [4] <https://turkystan.kz/article/44637-arnaju-ekonomikaly-ajma-tardy-leueti-siltemesi>.
- [5] Ким Ирина Леонидовна, Управление экономикой региона Казахстана, Москва 1999 г.
- [6] Артур У.Б. Теория сложности в экономической науке: иные основы экономического мышления // Тетра eonomicus. – 2015. – №2.
- [7] Иембердиев Қ. Қазақстанның жарып пығатын жобалары // Ақжол, 2012 жыл, 15 желтоқсан.
- [8] Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі комитетінің ресми сайты <http://www.stat.gov.kz>
- [9] Статистический сборник «Регионы Казахстана в 2015 году». – Астана, 2016. – 400 с.
- [10] Ә.Қ. Шеденов, А.М. Елтай., Қазақстан республикасы аймақтарының инновациялық қызметінің мәселелері және оны жетілдіру жолдары, ҚазККА Хабаршысы № 1 (104), 2018ж.
- [11] Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің 2017 – 2021 жылдарға арналған стратегиялық жоспары.
- [12] Рожков Ю. В. Чёрная И. П. Новая парадигма конкуренции регионов // Современная конкуренция. – 2009. – № 3.
- [13] Иншаков О. В. «Ядро развития» в контексте новой теории факторов производства // Экономическая наука современной России. – 2003. – № 1. – С. 11-26.
- [14] Казаченко Л.Д. Регион как социально-экономическая система // Вестник Забайкальского государственного университета. – 2014. – № 1.
- [15] Liping Fu1,2, Jun Tu1, Zuting Zheng1Green University: the Important Influencing Factor of Regional Development http://www.regionalstudies.org/uploads/Liping_Fu1,2.pdf.
- [16] Abzhalelova S.R., Zhumaxanova K.M., Abdrakhmanova A.Zh. (2019) Management system of innovative activity development in the Republic of Kazakhstan. News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of Social Sciences and Humanities. ISSN 2224-5294, 5(327) september-october. <https://orcid.org/0000-0002-8696-5027>